

ПОЗИЦІЯ ПОЛЬЩІ ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ РОЗШИРЕННЮ НАТО

У статті проаналізовано польську офіційну позицію щодо питання розширення НАТО та розміщення ядерної зброї на території нових членів Альянсу. Висвітлено окремі етапи переговорного процесу Республіки Польща та Російської Федерації з керівництвом країн НАТО.

Ключові слова: НАТО, Польща, Росія, розширення, переговорні позиції.

В статье проанализировано польскую официальную позицию по вопросу расширения НАТО и размещения ядерного оружия на территории новых членов. Освещены отдельные этапы переговорного процесса Республики Польша и Российской Федерации с руководством стран НАТО.

Ключевые слова: НАТО, Польша, Россия, расширение, переговорные позиции.

The article analyzes the official Polish position on the issue of NATO enlargement and deployment of nuclear weapons on the territory of new members. It deals with the stages of negotiations of the Republic of Poland and the Russian Federation with the leaders of the NATO countries.

Key words: NATO, Poland, Russia, expansion, negotiating positions.

У вересні 1996 року стало очевидним, що процес розширення НАТО набрав реальних рис. Це усвідомлювали не тільки країни Центральної Європи, які сподівалися увійти в першу групу кандидатів на членство в Альянсі, але й Росія, яка розпочала масштабну дипломатичну кампанію, спрямовану на зупинення цього процесу. Поряд з Польщею, Угорщиною і Чехією, досить непогані шанси на отримання членства в першій групі мала навіть Словенія. Така увага керівництва НАТО до цієї невеличкої країни була прикута насамперед тому, що країна межувала з Італією та Угорщиною і таким чином могла об'єднати НАТО в цьому регіоні. Крім того, прийнята в Альянс Словенія стала б чітким сигналом для Белграда і Загреба щодо того, у якому напрямку їм потрібно йти. І, врешті, це б зміцнило південний фланг Альянсу. Словенія мала й інші здобутки – зміцнілу демократія, добре функціонуючу ринкову економіку, укладенні угоди з сусідами і відсутність проблем з національними меншинами. Саме остання проблема була однією із причин, яка вивела з числа кандидатів Словаччину, яка не змогла налагодити відносин з угорською меншиною [18, с. 7].

Природно, що російська дипломатія намагалася протиставити цьому процесу свою концепцію, маючи на меті якщо не зупинити його, то хоча б отримати для себе певні політичні компенсації. У грудні 1996 року на прес-конференції Брюсселі міністр закордонних справ РФ Є. Примаков задекларував три тези, які мали стати аргументами

на користь зупинення процесу розширення. По-перше, розширення НАТО мало призвести до нових поділів у Європі, насамперед, політико-психологічного характеру. По-друге, у випадку наближення військових інфраструктур до російських кордонів Росія була б змушена вжити відповідних заходів. По-третє, віддаючи належне НАТО як важливій інституції у системі безпеки, російська сторона намагалася посилити позиції ОБСЄ в Європі. Аналізуючи виступ Є. Примакова, міністр закордонних справ Польщі Д. Росаті оцінив його, як спробу відтягнення процесу розширення, а не його блокування [21, с. 7].

У свою чергу, авторитетний європейський політик, колишній директор польського відділення «Радіо Вільна Європа» Я. Новак-Сзьоранський, вважаючи, що питання першої хвилі розширення є вирішеним, переконував у доцільності продовження цього процесу. На його думку, зупинення процесу розширення НАТО після прийняття першої «трійки» було неприйнятним для Польщі як з політичного, так і з морального огляду, оскільки це привело б до поділу Європи на сфери впливу між НАТО і Росією та означало б мовчазну згоду на поширення Москвою своїх впливів на балтійські країни і Україну. На його думку, польський уряд повинен був задекларувати, що як до прийняття, так і після входження до НАТО буде боротися за розширення гарантій безпеки Альянсу для своїх сусідів, які цього прагнуть [14, с. 4].

Водночас однією з головних проблем, навколо якої розгорнулася серйозна дискусія, було не

питання «другої хвилі» розширення НАТО, а розміщення ядерної зброї на території нових членів. У грудні 1996 року у Варшаві відбувся міжнародний науковий семінар «Інтегро – 96», на якому розглядалася проблема еволюції оборонної стратегії країн Центральної і Східної Європи в перспективі розширення НАТО. Під час обговорення польська сторона висловила задоволення рішенням Північноатлантичної Ради щодо того, що нові члени НАТО повинні будуть підтримувати концепцію ядерного відлякування та провідної ролі ядерного захисту в стратегії НАТО. Водночас у положенні не передбачалось розміщення ядерної зброї на території нових членів [8, с. 6]. Зі свого боку глава польського МЗС Д. Росаті підтвердив, що Польща ніколи не прагнула до розміщення ядерної зброї на своїй території, а тільки декларувала, що візьме на себе всі обов'язки, зв'язані з повноправним членством у НАТО [21, с. 7].

На початку січня 1997 року польська позиція в питанні розміщення ядерної зброї на своїй території, була озвучена міністром оборони РП С. Добжанським, який, уникаючи напередодні перемовин з НАТО будь-яких сенсаційних декларацій, водночас запевнив, що на території Польщі ядерна зброя не буде розміщена, оскільки в цьому ніхто не був зацікавлений [6, с. 5]. Заспокоював польських сусідів і перший заступник міністра оборони Польщі А. Каркошка, підтримуючи рішення Альянсу про нерозміщення ядерної зброї на території нових членів [16, с. 6]. Цікаво, що позитивно оцінюючи заяву НАТО про не розміщення ядерної зброї, міністр Д. Росаті зауважив, що це тільки заява, а не правове зобов'язання [3, с. 4]. Водночас Президент РП вважав, що якщо Польща повинна залишитися країною без ядерної зброї, в такому випадку польська сторона вимагатиме вивезення ядерної зброї з Калінінградської області [10, с. 12].

Окрім питання про розміщення ядерної зброї, в полі зору польських політиків знаходився переговорний процес НАТО – Росія щодо підписання окремої угоди. На початку січня 1997 року більшість західних політиків, у тому числі й заступник державного секретаря США С. Телботт, вважали, що підписання угоди з Росією про «спеціальні відносини» відбудеться перед липневим засіданням у Мадриді. Водночас польське керівництво намагалося через ЗМІ вплинути на зміну сценарію. Зокрема, президент А. Квасневський, який був добре поінформований про заплановану черговість підписання згаданих документів, переконував, що рішення про розширення НАТО на схід буде прийняте перед підписанням угоди між Альянсом та Росією [25, с. 8]. Перебуваючи у Брюсселі в лютому 1997 року, прем'єр Польщі В. Цімошевич уперше висловив застереження, що Росія може підписати угоду з НАТО перед прийняттям рішення про вступ нових членів, але висловив переконання, що це не вплине на темпи переговорів щодо членства в Альянсі [22, с. 6].

Певним позитивним сигналом для Польщі, що західні країни не домовляються за їхньою спиною

із Росією, стало відхилення в лютому 1997 року держдепартаментом США пропозиції президента Франції Ж. Ширака щодо організації у квітні у Парижі зустрічі глав держав США, Франції, Німеччини, Великобританії та Росії з метою обговорення проблем європейської безпеки, що, на думку Ж. Ширака, мало схилити Росію до згоди на розширення НАТО. Відхилення США пропозиції Франції співпало з приїздом до Вашингтону прем'єр-міністра Росії В. Черномірдіна, який не приховував намірів переконати США відмовитися від ідеї прийняття нових членів. Аналітики вважали, що неофіційні консультації між Парижем та головними столицями НАТО відбулися ще напередодні візиту Ж. Ширака до Москви. За їхніми результатами думки розділились. Лондон зайняв таку ж критичну позицію, як і Вашингтон, водночас Бонн підтримав французьку ідею. Деякі представники НАТО були переконані, що ініціатором паризької зустрічі був канцлер Г. Коль. Менші члени НАТО різко негативно відреагували на цю пропозицію, побоюючись, що розширення Альянсу може розділити Організацію на дві категорії: важливих та менш важливих країн. Один із представників НАТО в Брюсселі назвав навіть пропозицію Ж. Ширака «другою Ялтою». В свою чергу, прес-секретар МЗС РП П. Добровольський заявив, що дану ініціативу можуть підтримати тільки противники вступу Польщі до Альянсу. Водночас представник позаурядової Ради закордонної політики (РЗП) А. Ананіч оцінив відмову США сигналом, що Вашингтон не хоче повернення старої концепції, яка передбачала проведення європейської політики елітарною групою могутніх держав [23, с. 6].

У середині січня 1997 року під час візиту до Португалії міністра Д. Росаті, польський МЗС конкретизував свою позицію в питанні розширення, оскільки був стурбований перемовинами провідних держав НАТО з Москвою. Насамперед, Польща не погоджувалася, щоб її майбутнє членство залежало від результатів підписання Хартії Росія – НАТО, розцінюючи цю угоду як шанс Росії не залишитися поза системою європейської безпеки. Польська сторона також відкидала будь-яку можливість обговорення між НАТО і Росією питання про обмеження військ, які базувалися на польській території, вважаючи це питання виключно темою дискусії між НАТО і Польщею. Крім того, польські дипломати остерігались, що залишення Центральної Європи в «сірій сфері», яка б не була включена ні до НАТО, ні до ЄС, становило б серйозну небезпеку відновлення Росією своїх впливів [17, с. 6]. Одночасно міністр закордонних справ Польщі Д. Росаті вважав, що Росія не повинна остерігатися розширення НАТО, оцінюючи деяких росіян як жертв власної пропаганди проти НАТО. Д. Росаті декларував готовність Польщі до більш тісної співпраці з Росією та проведення діалогу з російською стороною з метою обговорення проблем, які торкатимуться розширенням НАТО [7, с. 6]. Зокрема, питання про гарантії для

Польщі, які б передбачали, що під час переговорів НАТО – Росія не вестимуться розмови «про нас і без нас», було порушене міністром Д. Росаті під час зустрічі у Варшаві 7 лютого 1997 року із заступником голови Європейської Комісії Л. Брайттенном [1, с. 7].

У кінці лютого 1997 року, даючи інтерв'ю польському тижневику «Політика» на тему розширення НАТО, міністр закордонних справ Польщі Д. Росаті оцінив входження до НАТО стратегічною метою Польщі, яку вона прагне реалізувати без погіршення відносин з Росією. Позиція польського МЗС ґрунтувалась на тому, що дискусія НАТО – Росія не повинна торкатися питань причин та необхідності процесу розширення НАТО, а мала зосередитися на проблемі місця Росії в новій системі безпеки. Зі слів міністра можна було зробити висновок, що польський політикум до кінця остерігався, щоб компроміс між НАТО та Росією не відбувся за спиною Польщі. Д. Росаті усвідомлював, що «це є історична гра з досить високою ставкою» [15, с. 10].

Особливий вплив на польську суспільну думку в питанні розширення Альянсу мала позиція позаурядової Ради закордонної політики (РЗП), яка об'єднувала опозиційних політиків та експертів, у тому числі колишніх прем'єрів та міністрів закордонних справ і оборони. Саме нею було порушено питання угоди між Україною та НАТО, вважаючи, що в гарячці розмов ця проблема відійшла на другий план. На думку РЗП, у цьому питанні не повинно було бути двозначностей, тому що Україна має стратегічне значення для Європи, а тому повинна отримати гарантії щодо участі в європейській системі безпеки, відповідно до гарантій, які мали б надати Росії [4, с. 6].

Досить різкою була реакція польської сторони на висловлювання президента Росії Б. Єльцина про те, що на території нових членів НАТО не повинне використовувати військову інфраструктуру колишнього Варшавського договору. Коментуючи застереження російського президента, заступник міністра оборони Польщі А. Каркошка підкреслює, що в Польщі немає військової інфраструктури колишнього Варшавського договору, тобто баз, аеродромів, полігонів, комунікаційної мережі, а тільки польська військова інфраструктура. Польський політик вважав російську позицію неприйнятною як для Польщі, так і для НАТО, оскільки вона нівелювала натовські гарантії безпеки. А. Каркошка узалежнював польську оборону стратегію від двох чинників. По-перше, від сили польської армії інтегрованої з військовими структурами НАТО, а по-друге, від підготовки польської військової інфраструктури до прийняття допомоги з боку НАТО [24, с. 4].

Польська сторона була дійсно досить стурбована березневою зустріччю Б. Єльцина та Б. Клінтона в Гельсінкі, під час якої обговорювалося питання інфраструктури НАТО на території колишніх членів Варшавського договору. В інтерв'ю

німецькому тижневику «Шпігель», яке було опубліковане 29 березня 1997 року, президент РП А. Кваснєвський навіть заявив про необхідність проведення консультацій НАТО з Польщею стосовно будь-якого порозуміння Альянсу з Росією у питанні розміщення військової інфраструктури на території Польщі. Польський лідер також повідомив, що генеральний секретар НАТО Х. Солана не зміг внести ясність щодо планів Альянсу в цьому питанні [10, с. 12].

Оцінюючи зустріч Єльцин – Клінтон у Гельсінкі, директор департаменту аналізу та планування МЗС Польщі Г. Шляйфер зазначив, що деякі питання порушені президентами вимагали пояснень, а прийняті документи в окремих випадках були неоднозначними. Польський МЗС черговий раз окреслив свою позицію, акцентуючи, що питання вступу Польщі до НАТО не має бути предметом дискусії з третіми країнами. Стурбованість викликало й те, що одностороння декларація НАТО про нерозміщення ядерної зброї на території нових членів мала увійти в Хартію НАТО – Росія, що дещо змінювало характер цієї декларації. Йшлося насамперед про те, щоб це положення не підважило гарантій безпеки, які надає стаття 5 Вашингтонського договору. МЗС РП також вимагало інтерпретації запису, прийнятого на засіданні Ради НАТО від 14 березня, про нерозміщення значних військових сил Альянсу на території нових членів. Зокрема, терміна «значні сили». Директор департаменту чітко заявив, що російські політики можуть не сподіватися на те, що польський уряд дасть згоду на замороження модернізації декотрих елементів військової інфраструктури Польщі [11, с. 7].

Напередодні переговорів 13-14 травня 1997 року у Москві генерального секретаря НАТО Х. Солани з міністром закордонних справ Росії Є. Примаковим головним питанням було те, чи погодиться НАТО на окреслення максимальної кількості військових частин, які можуть базуватися на території нових членів НАТО? До того часу проти такої постановки питання висловлювалися США, натомість Франція була схильна підтримати згадану пропозицію. Польська сторона прагнула, щоб обмеження щодо чисельності іноземних військ не конкретизувалися, але якщо до цього б дійшло, в такому випадку вони повинні бути максимально високі. За умови введення лімітів, згідно з договором, на території Польщі дозволялося б базування 440 іноземних танків та 360 бойових літаків. Польські дипломати застерігали, що у випадку зменшення лімітів Польща не прийме угоду. Зі свого боку експерти застерігали, що серйозні проблеми могли виникнути з т. зв. «фланговим документом», у контексті Договору про звичайні збройні сили в Європі, який передбачав більше, ніж до цього часу, розміщення російських збройних сил [2, с. 6].

Польські політики, підкреслюючи, що уряд ніколи не домагався присутності іноземних військ на території Польщі, все ж пропонували формулу,

яка б дозволяла забезпечити їхнє перебування на польській території. Так шеф бюро національної безпеки Польщі М. Сівец вважав за потрібне створити умови для перебування іноземних військ або під час навчань, або у випадку воєнної загрози. Він звернув увагу, що Хартія не мала формальних обмежень щодо кількості базування військ країн НАТО в Польщі у випадку загрози [12, с. 3].

Подібну позицію займав і прем'єр Польщі В. Цімошевич. Він вважав, що НАТО запропонувало Росії вже достатньо концепцій про можливі перспективи розширення НАТО, а тому надалі не повинно поступатися [19, с. 6]. Стурбованість польських політиків була зрозумілою, оскільки звідусіль надходили повідомлення, що західні дипломати, гарячково шукаючи компроміс з Москвою, можуть задалеко піти в своїх поступках. Як уже зазначалось, для польської сторони не до кінця були зрозумілими заяви в Гельсінкі про можливі поступки Москві в питанні військової інфраструктури на території майбутніх країн НАТО. Польща ніколи не ставила під сумнів необхідність підписання угоди Росія – НАТО, але не розуміла поспіх, з яким прагнули до її підписання. З точки зору Варшави, Праги і Будапешту важливим був її зміст, тобто щоб Хартія не обмежила прав нових членів в Альянсі, як цього прагнула російська сторона, а не терміни підписання угоди між Москвою та Брюсселем. Насторожувала також і надзвичайна активність Франції, яка прагнула організувати травневе засідання НАТО – Росія в Парижі [19, с. 6].

Напередодні засідання НАТО – Росія політичні заяви польських політиків значно загострилися. В інтерв'ю німецькій газеті «Франкфурт Альгемайн Цайтунг» польський президент наголосив, що якщо Росія отримає можливість керувати в Раді, то Польща повинна буде визначитися, чи хоче вступати до такого НАТО. В цілому ж позиція А. Квасневського зводилась до формули «Співробітництво з Росією – так, диктат або вето – ні». Президент РП також домагався, що предметом переговорів НАТО – Росія було питання ядерної зброї розміщеної в Калініграді, вважаючи цю проблему не тільки російсько-польською, а всіх членів НАТО. Ним також досить обережно були оцінені результати розмови Коль – Єльцин. При

цьому, А. Квасневський пошкодував, що в питанні розширення НАТО не дійшло до діалогу Польща – Росія. Глава польської держави вважав це не випадковістю, а концепцією російської дипломатії, коли про вступ Польщі до НАТО ведуться розмови у Парижі, Брюсселі або Мадриді, але не у Варшаві [5, с. 11].

Виступаючи 23 квітня 1997 року в Конгресі США, державний секретар М. Олбрайт та міністр оборони У. Коен дещо розвіяли польські побоювання. По-перше, М. Олбрайт заявила, що відмова від розширення НАТО означала б мовчазну згоду на поділ Європи започаткований Сталінін в 1945 році і цю несправедливість не можна обгрунтувати, ні з моральної, ні зі стратегічної точки зору. По-друге, держсекретар запевнила, що НАТО не прагне розмішувати на території колишніх країн Варшавського договору ні ядерної зброї, ні значних військових контингентів, але США не погоджуються надавати Росії жодних письмових гарантій у цій справі [20, с. 7]. Напередодні підписання Хартії НАТО – Росія заступник держсекретаря США С. Телботт, навіть заявив про можливу відмову Альянсу від зобов'язань не базувати ядерну зброю та великі військові контингенти на території нових членів НАТО у випадку, коли виникне нова загроза для безпеки НАТО [13, с. 8].

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що у переговорному процесі польська позиція зводилась до декількох положень. По-перше, Польща домагалась постійної інформації про деталі переговорів між НАТО і Росією, стоячи на позиції, що жодне зобов'язання, яке стосується Польщі, не може бути прийняте без погодження з Варшавою. По-друге, польська сторона прагнула виконувати всі обов'язки відповідно до Вашингтонського договору та очікувала виконання обіцянок Заходом, що нові члени матимуть ті ж права, що й дотеперішні. По-третє, польські політики вважали, що поступки Альянсу мають свої межі. Зокрема, що заява НАТО про не розміщення ядерної зброї на території нових членів була достатньою поступкою, натомість узалежнення від Росії питання модернізації військової інфраструктури нових членів було б перевищенням межі цих поступок.

ЛІТЕРАТУРА

1. AB. Nic o nas bez nas // Rzeczpospolita. – 1997. – 8 lutego.
2. Alterman M, Zaucha A. Noc nad Kartaⁿ// Gazeta wyborcza. – 1997. – 14 maja.
3. Bez broni A, ale wszystkie prawa // Gazeta wyborcza. – 1997. – 12 marca.
4. Chcemy wsparcia, nie tylko krytyki // Gazeta wyborcza. – 1997. – 7 lutego.
5. DZ. Kwasniewski ostrzega " Wspolpraca z Rosjaⁿ – tak, dyktat albo weto – nie" // Gazeta wyborcza. – 1997. – 21 kwietnia.
6. Europa b^odzie bezpiecniejsza // Zycie Warszawy. – 17 stycznia. – 1997.
7. Falszywe stereotypy // Trybuna. – 1997. – 14 stycznia.
8. Hoffman R. Wi^ocej zyskow niz strat dla Rosji // Trybuna. – 1996. – 11 grudnia.
9. Karkoszk^o// Gazeta wyborcza. – 1997. – 27 marca.
10. Krzemien E. Kaliningrad bez broni ja^odrowej. Prezydent Kwasniewski dla "Spiegla" // Gazeta wyborcza. – 1997. – 28 marca.
11. Krzemien E. Wspolny koncert o NATO Rozmowa z Henrykiem Szlajferem, dyrektorem departamentu studiow i planowania MSZ // Gazeta wyborcza. – 1997. – 2 kwietnia.
12. Kublik A., Wronski P. Odkryta Karta Rozmowa z ministrem Markiem Siwcem // Gazeta wyborcza. – 1997. – 16 maja.
13. Nie dla nas Rada Rosja-NATO // Gazeta wyborcza. – 1997. – 22 maja.

14. Nowak-Jezioranski J. Rozszezenie NATO nabiera juz własnego rozp^adu // Rzeczpospolita. – 1996. – 26 wrzesnia.
15. Ostrowski M. Granice ust^pstw // Polityka. – №9. – 1997. – 1 marca.
16. Rakiety pozostana na Zachodzie // Trybuna. – 1996. – 11 grudnia.
17. Rosati: o Polsce w NATO nie moze decydowac Rosja // Rzeczpospolita. – 1997. – 16 stycznia.
18. Skorzynski J. Drzwi sa^otwarte. // Rzeczpospolita. – 1996. – 27 wrzesnia.
19. Skorzynski J. Granice ustej?stw // Rzeczpospolita. – 1997. – 12 kwietnia.
20. Walczak S. Co postanowi Senat // Rzeczpospolita. – 1997. – 24 kwietnia.
21. W^growska M. Zgoda tylko na rokowanie // Rzeczpospolita. – 1996. – 12 grudnia.
22. W^growska M. Co Polska moze dac NATO // Rzeczpospolita. – 1997. – 21 lutego.
23. W^growska M. Ad vocem // Rzeczpospolita. – 1997. – 7 lutego.
24. Wronski P. Bl^dne rozumowanie Borysa JelcynaRozmowa z wiceministrem obrony Andrzejem Karkoszq. // Gazeta wyborcza. – 1997. – 27 marca.
25. Zagrodzka D.Po Polsce Ukraina // Gazeta wyborcza. – 1997. – 18 stycznia.

Рецензенти: Гавеля В. Л., д.філос.н., професор;
Пронь С. В., д.і.н., професор.

© Цепенда І. С., 2010

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2010 р.